

В. М. Цюпак (Дрогобич)
Становище християн у добу правління Марка Аврелія

V. Ciupak (Drohobych)
The Policy of Marcus Aurelius Towards Christians

Постановка проблеми. Марк Аврелій Антонін (161–180 рр.) є одним з найвідоміших правителів Римської імперії. Його правління стало важливим етапом розвитку Римської імперії. Було проведено ряд реформ, докладено багато зусиль для ліквідації зовнішньополітичних загроз.

Марку довелося мати справу з потужною епідемією чуми, яка коштувала життя багатьом мешканцям Римської імперії і суттєво підірвала продуктивні сили держави. А. Боак вказує: «...провінції Римської імперії, які важко постраждали під час чуми Марка Аврелія не досягли попередньої чисельності населення аж до такої ж сурової епідемії 251 року» [10, р. 250]. Порятунком від лих імператор шукав від богів. Якраз у другому столітті починає у Римській імперії поширюватись християнство, тому важливо є прослідкувати розвиток нового вчення, проаналізувати ставлення імператора до християн. Це дасть змогу правдивому висвітленні постаті Марка Аврелія як імператора, філософа чи просто людини тодішнього часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що правління Марка Аврелія привертає увагу багатьох дослідників. Відомий французький дослідник релігії Е. Ренан написав серію праць, присвячених історії виникнення християнства. Завершальним твором цієї серії стало дослідження «Марк Аврелій і кінець античного світу». Увага автора зосереджена на викладі розвитку християнської Церкви в правління Марка Аврелія [8]. На початку ХХ ст. невелике за обсягом дослідження щодо становища християн у Римській імперії за Марка Аврелія опублікував Л. Багрецов [2]. Сучасний історіограф Р. Грант аналізує ставлення до римської держави, і зокрема до Марка Аврелія, ранніх християнських апологетів. Серед іншого, автор зазначає: «У той час процвітав релігійний фанатизм» [12, р. 2]. Г. Фавден розглядає висвітлення так званого «дива дощу» 172 р. язичницькими авторами [11]. О. Пантелеев у своєму дослідженні робить висновок про те, що у правління Марка Аврелія не було видано нових антихристиянських указів, а переслідування у той час християн відбувалося на основі законів, у яких про християн не йшлося взагалі [3]. Проблеми розвитку раннього християнства розглянуто у ряді досліджень О. Петречка. Він вважає, що Марк Аврелій не був ініціатором переслідування християн: «Ініціатива переслідування

християн, як і за Траяна, належала не владі, а натовпу» [4, с. 270]. А. Берлі у ґрунтовному дослідженні життя Марка Аврелія вказує, що Марк Аврелій є однією з найкраще висвітлених античних персоналій [9].

Метою нашого дослідження є з'ясувати політику Марка Аврелія щодо прихильників християнської релігії.

Одночасно з розвитком Римської імперії виникло і поширювалось християнство, яке відкидало римських богів, проповідуючи Єдиного Бога Творця неба і землі. Населення Риму, виховане на традиціях багатобожжя, відкидало канони християнства, захищаючи споконвічну релігію. Ті протистояння набували все більшого характеру, тому сам імператор був змушений втрутитися. Це явище християни назвали гоніннями, тобто переслідуванням за віру Христову. Перше гоніння проявилось за династії Юліїв-Клавдіїв, найжорстокішим випадком вважають 64 р. н. е. за Нерона. На думку О. Петrenchко: «Аналіз взаємин Римської і держави і християнства у I ст. н. е. дає підстави стверджувати відсутність офіційної лінії щодо християнства. Переслідування християн за Нерона та Доміціана не можна розглядати як державну політику. Проте ситуація змінюється у II ст. н. е., за Антонінів» [5, с. 145].

На час приходу до влади Марка Аврелія число християн, котре служило у війську імператора зростає. Історики зафіксували один випадок, який дав підставу імператору по-іншому дивитися на християн. Під час війни римлян з рядом племен, серед яких були маркоммани, квади, вандала та ін., Орозій розповідає, що, коли римське військо було оточене ворогами і через нестачу води виявилось у більшій небезпеці від спраги, ніж від ворогів, деякі християни відкрито помолилися Христу. Після цього пішов сильний дощ, який римлян наповнив силою. Варвари ж, налякані потужними блискавками, частково загинули, а решта втекли (Oros. 7. 15. 8–10). Потрібно зауважити, що Орозій — християнський історик. Язичницькі ж автори про цю подію розповідають по-іншому: «Нехристиянські автори також вказують на втручання Неба у перебіг битви війська Марка Аврелія та варварів. За Діоном Кассієм, римське військо, оточене чисельнішими силами варварів і відрізане від джерел води, страждало від виснаження, ран, спеки та спраги. Врятував ситуацію єгипетський маг Арнуфіс, що супроводжував імператора. Він звернувся з молитвами до Меркурія і цим викликав дощ» [5, с. 151].

Треба зазначити, що Марк Аврелій був філософом, його називають іноді «філософом на троні». Можна сказати, що людина, яка любить філософію, то гуманна постать, яка любить і поважає усіх людей. У своєму творі «Роздуми» [1], пише, що потрібно ставитися до релігії без «забобонів»: «τὸ μὴτε περὶ θεοὺς δεῖσιδαίμων» (Aug. 1. 16. 3). Що імператор мав на увазі?

«Забобони» — це український еквівалент для латинського «*superstitio*». Марк Аврелій вживає грецький термін «*δεῖσιδαίμωνία*». Потрібно зазначити,

що цей термін власне і є рівнозначний терміну «*superstitio*»: «Грецький еквівалент для *superstitio* — *δεισιδαιμονία*, буквально — страх перед демонами» [6, с. 53].

На думку Марка Аврелія, людина, доки живе, повинна задовольнитися тим, що шануватиме і славитиме богів та робитиме людям добро (Aug. 6. 33. 1), жити у злагоді з богами (Aug. 6. 16. 5).

Дуже детально становище християн розглянуто у своїй монографії А. Берлі, дослідник зазначає, що «Статус християнства був чітко встановлений... рескриптом Траяна Плінію за дев'ять чи десять років перед народженням Марка» [9, р. 256]. Потрібно сказати, що за рескриптом Траяна людину можна було переслідувати уже тільки за те, що вона визнавала себе християнином. Це був «перший закон проти християн, який санкціонує їх переслідування» [7, с. 202–203]. Під тиском населення імперії, яке вимагало покарань, Марк Аврелій лише забезпечив дотримання чинних законів. Тому закономірно, що переслідування християн за цього імператора не припинилися: «з ім'ям Марка Аврелія християни пов'язують четверте гоніння» [7, с. 207]. Оберегаючи римську релігію, забезпечуючи шанування традиційних римських богів, Марк Аврелій не міг не вступити у конфлікт з християнством, яке, з його точки зору, було «забобоном».

Висновки. Проведене дослідження показує, що за правління Марка Аврелія Антоніна політика Римської держави щодо християн залишалася такою ж, як була і за його попередників. Правове становище християн визначалося виданим ще імператором Траяном рескриптом. За часів правління династії Антонінів число християн зростає. Марк не міг прийняти головну концепцію християнства, яка приналежність до християнства ставила вище за приналежність до античного суспільства, а відданість Христу ставило вище за відданість римському імператору.

Перспективним напрямком подальшого дослідження може бути розгляд політики римського уряду щодо християнства у період правління імператора Коммода.

Література

1. *Аврелій Марк*. Наодинці з собою // Марк Аврелій; пер. з грец. Ростислава Паранька. — Львів, 2007.
2. *Багрецов Л. М.* Положение христиан в Римской империи при императоре Марке Аврелии. — Гродна, 1904.
3. *Пантелеев А. Д.* Христиане в правление Марка Аврелия // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. — 2005. — Т. 4.
4. *Петречко О. М.* Переслідування християн у добу Марка Аврелія // Гуржійські історичні читання. — 2012. — Вип. 5.
5. *Петречко О.* Рим та християнство у I — II ст. н. е. // Археологічні дослідження Львівського університету. — 2007. — Вип. 10.

6. *Петречко О. М.* Римське суспільство і superstitio доби принципату // Древности, 2011. Харьковский историко-археологический ежегодник. Вып. 10. — Харьков, 2011.
7. *Петречко О.* Суспільно-політичний розвиток Римської Імперії в I — на поч. III ст. н. е. : від «відновленої» Республіки до сенатської монархії: монографія: [для вищ. навч. закладів]. — Львів, 2009.
8. *Ренан Э.* Марк Аврелий и конец античного мира / пер. с фр. В. А. Обручева. — М., 2017.
9. *Birley A.* Marcus Aurelius. A biography. — New Haven, 1987.
10. *Boak A. E. R.* Egypt and the Plague of Marcus Aurelius // Historia : Zeitschrift für Alte Geschichte. — 1959. — Vol. 8. — № 2.
11. *Fowden G.* Pagan Versions of the Rain Miracle of A. D. 172 // Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. — 1987. — Vol. 36. — № 1.
12. *Grant R. M.* Five Apologists and Marcus Aurelius // Vigiliae Christianae. — 1988. — Vol. 42. — № 1.

